

पूरुतमधुमय द्वितीय वरु (10वीं)

विषय कोड-1001

"संस्कृत व्याकरणम्"

"आदर्श उत्तर"

प्रश्न 1 उत्तर - (क) (iv) तृतीया

(ख) (ii) स्त्रीलिङ्गम्

(ग) (iii) बहुवचनम्

(घ) (i) शनैः

(ङ) (ii) लट्

(च) (ii) परि

प्रश्न-2. उत्तर - (क) घः

(ख) घः

(ग) नष्टसक

(घ) तथा

(ङ) धातौ

(च) आरञ्जस्थ

प्रश्न-3. उत्तर - (क) सार्धधातुकम्

(ख) सम्बुद्धौ

(ग) लुट्

(घ) सार्धः

(ङ) अव्ययम्

(च) दृश्

प्रश्न-4. उत्तर - (क) आम्

(ख) न

(ग) न

(घ) न

(ङ) आम्

(च) न (जयति)

प्रश्न-5 उत्तर (क) तकारः

(ख) चतुर्थी

(ग) वृथा

(घ) पादविज्ञेये (क्रायति/क्रामति)

(ङ) सूर्य के लिये नमस्कार

(च) त्वं विद्यालयं गच्छसि ।

प्रश्न-6 उत्तर - (क) "उगिदन्तां सर्वनामस्थानेऽधातोः" ।

(ख) "कृतिरुद्धं कस्मिदिगुणिगञ्चुयुजिक्च्यौ च" ।

(ग) अभुया, अभूश्याम्, अभूमिः ।

(घ) "सम्बुद्धौ नपुंसकानां न लोपो वा वाच्यः"

(ङ) स्वप्नदिनिपातमव्ययम्

सप्त्यां त्रिषु लिङ्गेषु सर्वेषु च विभक्तिषु ।

वचनेषु च सर्वेषु यन्न ल्येति वदव्ययम् ॥

(च) लकारः द्वा भवन्ति ।

लट्, लिट्, लृट्, लृट्, लोट्, लोट्, लङ्, लिङ्, लृङ्, लृङ्

(छ) "तिष्ठस्तिष्ठमिष्यस्थमिष्यस्मस्तार्तां सथासार्थां ध्वमिष्यमिष्यम्"

(ज) "परस्मैपदानां णल्लुप्तस्य लृथुस् णल्लभाः"

प्रश्न-7 उत्तर - 'राजा' इति शब्दसिद्धिः =

राजन् + लु इति स्थिते 'एलङ्याश्चः - ०' इति सूत्रेण सुलोपे प्राप्ते तथा
'सर्वनामस्थाने' - ० ' इति सूत्रेण उपधा दीर्घ प्राप्ते, परत्वे उपधा दीर्घ
कृते राजान् + लु इति स्थिते सुलोपे - च कृते राजान् इति स्थिते
"न लोपः प्रातिपदिकावतस्यः" इति सूत्रेण न कार लोपे - च कृते
सति 'राजा' इति रूपं सिध्यति ।

प्रश्न-४ उत्तर - चतसृशब्दः नित्यं बहुवचनान्तः -

विभक्तिः

बहुवचनम्

प्रथमा

-

चतस्रः

द्वितीया

-

चतस्रः

तृतीया

-

चतसृभिः

चतुर्थी

-

चतसृभ्यः

पञ्चमी

-

चतसृभ्यः

षष्ठी

-

चतसृणाम्

सप्तमी

-

चतसृषु

प्रश्न-९ उत्तर - किम् शब्दसिद्धिः -

किम् - सु इति स्थिते "स्वमौनद्विंसकात्" इति सूत्रेण सुलोपे
किम् इति स्थिते इदानीं 'किम्ः कः' इत्यस्य प्रत्ययान्तिः न भवति
तथा प्रत्ययान्तस्य नपुंसकस्य 'न लुप्तताकस्य' इति सूत्रस्य निषेधेन न
भवति। किम् इति शब्दः सिध्यति।

प्रश्न-१० उत्तर -

तत्र - देवालयः तत्र अस्ति।

यथा - यथा माता तथा पुत्रः।

इदानीम् - इदानीं पुस्तकं पठामः।

सर्वत्र - विश्वे सर्वत्र अस्ति।

अपि - माता गायति पुत्री अपि गायति।

प्रश्न-11-उत्तर - 'भवानि' शब्द सिद्धिः

भू धातोः लोटलकारे उत्तमपुरुषे क्वचने भिप् प्रत्यये कृते भू + भिप्
इति स्थितिः "मेभिः" इति सूत्रेण भि ल्योभे नि आदेशो कृते "आहुलभस्य
पिच्य" इति सूत्रेण नि आगमि कृते सार्वधातुकत्वात् क्षपानुबन्धलोपे
गुणे आदेशो कृते भव + भानि इति सप्तर्षदीर्घकृते भवानि इति रूपं
सिध्यति।

प्रश्न-12 उत्तर -

- (क) रमे शीन देवालयः गम्यते।
- (ख) बालकः सन्ध्यं पठति।
- (ग) देवैः हस्यते।

प्रश्न-13 उत्तर - इदम् इति शब्दस्य पुल्लिङ्गकथम् — 0

प्रश्न-14^{अत्र} अभवन् इति शब्दसिद्धिः

भू धातोः लट् प्रथमपुरुष बहु वचने सि प्रत्यये "सौप्तलः" इति
सूत्रेण सकारस्थाने अन्त आदेशो "एतश्च" इति स्कारलोपे शप् शुभ
आदेशो अगमि अभव + अ + अन्त इति स्थितिः परकथ्ये अभवन्त
इति जाते संयोगसञ्च संयोगान्तकारलोपे कृते सति अभवन्
इति शब्दः सिध्यति।

प्रश्न-15^{अत्र} (क) विजयः प्राप्तः काले उत्तिष्ठति।

(ख) माता भोजनं पचति।

(ग) विद्यालयं पठतिः क्रीडाङ्गणम् आसि।

(घ) गुरुवे नमः।

प्रश्न-16 उत्तर

- (क) विनय से पात्रता प्राप्त होती है।
- (ख) कार्य परिश्रम से सिद्ध होते हैं मन में विचार करने मात्र से नहीं।
- (ग) उन्नत लोग कार्य को प्रारम्भ करके छोड़ते नहीं हैं।
- (घ) अध्ययन हेतु निवास करता है।

प्रश्न 17. उत्तर - १०वीं अध्याय, भक्त — ०

प्रश्न - 18. उत्तर -

- (क) बालक उद्यमिता पतति।
- (ख) ते पुकषाणि सन्ति
- (ग) मध्यम् दुर्घर्षं शैचते।
- (घ) ते पुस्तकानि पठन्ति।
- (ङ) अहं भोदकं स्वादामि।

प्रश्न - 19 उत्तर - व्याख्यात्मक उत्तर

‘इतिश्री’